

АНОТАЦІЯ

Павлюк О. Д. Психологічні умови розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія. – ДЗВО «Університет менеджменту освіти», Київ, 2021.

Дисертацію присвячено теоретичному обґрунтуванню й експериментальному вивченню психологічних умов розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ, запропоновано модель лідерських якостей учнів ПТНЗ і програму їх розвитку з урахуванням визначених у роботі психологічних умов.

Об'єктом дослідження обрано лідерські якості учнів ПТНЗ, а предметом – психологічні умови розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ.

Мета дослідження полягала в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні психологічних умов розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ.

За результатами теоретичного аналізу літератури виокремлено основні теоретико-методологічні підходи до дослідження лідерства (характерологічний, поведінково-ситуативний, інтерактивний, діяльнісний, генетико-моделюючий, трансформаційний, системний, ціннісно-гуманістичний, фасилітативний, суб'єктно-вчинковий) за узагальненням яких лідерські якості особистості визначено як комплексне особистісне утворення, що зумовлює відносно стабільну лідерську поведінку особистості по відношенню до себе й оточуючих.

Констатовано, що розвиток лідерських якостей відбувається у процесі групової діяльності та актуалізується за умови фасилітативного супроводу відповідного процесу, що передбачає врахування специфіки такої діяльності,

індивідуально-психологічних та інших, у тому числі, вікових особливостей особистості.

Визначено *лідерські якості учнів ПТНЗ* як сукупність їх стійких особистісних властивостей, що формуються, проявляються, розвиваються у процесі спільної навчально-виробничої та позакласної діяльності, сприяють досягненню її цілей завдяки активності, здатності самостверджуватися, впливати на поведінку інших, бути прикладом для них, вести за собою.

У структурі лідерських якостей учнів ПТНЗ виокремлено п'ять компонентів. *Мотиваційний компонент* лідерських якостей забезпечує мотивацію успіху учнів ПТНЗ, потребу в досягненні поставлених цілей, прагнення до самоствердження та самореалізації. *Когнітивний компонент* лідерських якостей зумовлює логічність, здатність до прогнозування та узагальнення, критичність та розсудливість, творче мислення учнів ПТНЗ. *Емоційно-вольовий компонент* лідерських якостей учнів ПТНЗ містить такі їх риси, як: цілеспрямованість, цілісність і послідовність, наполегливість, відповідальність, рішучість, упевненість у собі, стресостійкість, урівноваженість, готовність до ризику тощо. *Комунікативно-організаційний компонент* лідерських якостей визначають такі риси учнів ПТНЗ, як: комунікабельність, тактовність, уважність, ініціативність, енергійність, доброзичливість, вміння працювати в системі зворотного зв'язку, вміння розв'язувати конфлікти та адаптуватися. *Особистісний компонент* лідерських якостей зумовлює адекватну самооцінку, чесність, порядність, надійність, активність, оптимізм, почуття гумору, вимогливість до себе та до інших.

Теоретично обґрунтовано психологічні умови розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ: 1) *психолого-управлінські*: вміння керівництва ПТНЗ мотивувати інженерно-педагогічних працівників до розвитку лідерських якостей учнів; створювати сприятливий соціально-психологічний клімат; організовувати з урахуванням специфіки освіти дорослих відповідну психологічну підготовку управлінського та інженерно-педагогічного складу

ПТНЗ; 2) *психолого-педагогічні*: ініціювання інженерно-педагогічними працівниками сукупності заходів у межах навчальної, виробничої та позакласної діяльності, що спрямовані на розвиток лідерських якостей учнів ПТНЗ; здатність класних керівників та майстрів виробничого навчання визначати проблемні місця їх розвитку та організувати відповідне навчання здобувачів освіти та ін.; 3) *індивідуально-психологічні*: розвинені мотивація успіху, потреба в досягненні поставлених цілей, прагнення до самоствердження та самореалізації, які зумовлюють розвиток мотиваційного компонента; логічність, здатність до прогнозування та узагальнення, критичність та розсудливість, творче мислення, що актуалізують розвиток когнітивного компонента; комунікабельність, доброзичливість, тактовність, ініціативність, уміння взаємодіяти в системі зворотного зв'язку та ін., що активізують розвиток комунікативно-організаційного компонента; цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність, рішучість, упевненість у собі, стресостійкість, урівноваженість, готовність до ризику, що зумовлюють розвиток емоційно-вольового компонента; адекватна самооцінка, чесність, порядність, активність, оптимізм, почуття гумору, вимогливість до себе та до інших, що є основою розвитку особистісного компонента лідерських якостей.

За результатами емпіричного дослідження виявлено недостатні рівні розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ та їх компонентів, порівняльний аналіз яких свідчить про їх нерівномірний розвиток. Так, дещо вищі рівні розвитку можна відзначити за особистісним і мотиваційним компонентами лідерських якостей, високі рівні яких виявлено в третини й чверті досліджуваних відповідно. Найменш розвинутим порівняно з іншими виявився когнітивний компонент, високий рівень якого виявлений лише у близько десятої частини, натомість низький – у понад третини респондентів.

Стосовно *мотиваційного компоненту* лідерських якостей учнів ПТНЗ встановлено, що значній кількості досліджуваних властиві амбівалентні мотиваційні тенденції у контексті лідерства, вони не прагнуть до

самоствердження та самореалізації, мають досить невисокі показники потреби досягнення та мотивації успіху.

Щодо *когнітивного компоненту* констатовано недостатній рівень здатності до прогнозування, низький рівень критичності та розсудливості, недостатньо розвинене творче мислення; низькі показники розвитку логічності тощо.

Стосовно *емоційно-вольового компоненту* лідерських якостей учнів ПТНЗ йдеться про недостатньо розвинені відповідальність та рішучість, недостатній рівень вміння доволно управляти своїми емоціями у поведінці, низькі показники стресостійкості.

Щодо *комунікативно-організаційного* компоненту розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ установлено недостатній рівень розвитку комунікативних та організаторських схильностей, наявність значної кількості учнів із низьким соціометричним статусом у навчальній групі («тих, ким нехтують» і «ізольованих»).

Стосовно *особистісного компоненту* лідерських якостей визначено, що майже чверть досліджуваних мають занижений або нереалістичний рівень домагань, завищену або занижену самооцінку, виявляють некритичне ставлення до власних можливостей, є недостатньо активними та оптимістичними.

При цьому за результатами дисперсійного аналізу констатовано пряме співвіднесення показників самооцінки учнями ПТНЗ показників розвитку лідерських якостей за кожним із компонентів і результатами вивчення зазначених показників за валідними психодіагностичними методиками ($p < 0,01$).

За результатами кластерного аналізу визначено *загальні рівні розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ*: високий (п'ята частина досліджуваних), середній (дві третини респондентів), низький (кожний шостий досліджуваний).

За критерієм χ^2 і дисперсійним аналізом констатовано гендерно-вікові, навчально-виробничі та соціально-демографічні особливості розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ.

Стосовно *гендерно-вікових особливостей учнів ПТНЗ* виявлений вищий рівень розвитку лідерських якостей у хлопців порівняно з дівчатами ($p < 0,01$), зокрема, хлопці характеризуються вищим показником критичності мислення ніж дівчата ($p < 0,05$), а також перевищують учениць за показниками лідерських якостей емоційно-вольового спрямування ($p < 0,01$). Правомірність визнання гендерного характеру встановлених відмінностей підкріплено результатами опитування щодо більшої підтримки вчителів і майстрів ініціатив з боку хлопців ніж дівчат (на рівні тенденції, $p = 0,07$) та їх підтримки в складних життєвих обставинах ($p < 0,05$).

Щодо *віку* досліджуваних, йдеться про більшу вираженість мотиваційного компонента лідерських якостей учнів ПТНЗ, старших за віком (на рівні тенденції, $p = 0,1$).

Стосовно *навчально-професійних особливостей розвитку лідерських якостей* учнів ПТНЗ встановлено їх залежність від: *рівня їх середньої освіти* особливо за мотиваційним компонентом лідерських якостей ($p < 0,05$); *типу майбутньої професії*: вищий рівень розвитку таких якостей виявлено у представників професії типу «людина-техніка» порівняно з представниками професії типів «людина-людина» і «людина-знакова система», особливо за показниками творчого мислення ($p < 0,05$); участі в гуртках і секціях ($p < 0,01$).

Щодо *соціально-демографічних особливостей* розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ визначені відмінності у прояву таких якостей залежно: від *місця проживання* досліджуваних: вищий рівень розвитку лідерських якостей виявлений серед мешканців сільської місцевості, порівняно з тими учнями, які проживають у місті ($p < 0,05$), зокрема, вищого рівня домагань ($p < 0,01$) і оптимізму мешканців села ($p < 0,05$); *складу сім'ї* (на рівні слабкої

тенденції, $p = 0,16$); *кількості дітей у сім'ї*, зокрема, за комунікативними схильностями ($p < 0,05$) і критичністю мислення ($p < 0,01$).

Визначено комплекс заходів, спрямованих на *актуалізацію у формувальному експерименті психологічних умов розвитку лідерських якостей*: 1) психолого-управлінських – через психологічне консультування та навчання адміністрації та педагогічного колективу з питань створення безпечного розвивального освітнього середовища та ін.; 2) психолого-педагогічних – через умотивованість ППК до розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ, організацію у взаємодії з практичним психологом ПТНЗ відповідного вивчення та психологічного навчання учнів та ін.; 3) індивідуально-психологічних умов – унаслідок тренінгової роботи, що забезпечує в здобувачів освіти: розвинену мотивацію успіху, прагнення до самоствердження та самореалізації, критичність, творче мислення; підвищення рівнів відповідальності, стресостійкості, оптимізму та ін.

Розроблено та апробовано *програму розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ* з урахуванням визначених психологічних умов, що містить три модулі. Модуль 1 «Лідерство та лідерські якості учнів професійно-технічних навчальних закладів: сутність та теоретичні підходи» спрямований на актуалізацію мотивації розвитку лідерських якостей та опанування відповідних теоретичних засад. У межах модуля 2. «Лідерські якості учня ПТНЗ: психологічна діагностика та умови розвитку» передбачено вивчення та аналіз лідерських якостей та особистісних ресурсів їх розвитку. Модуль 3. «Лідерські якості як чинник ефективності діяльності та спілкування» присвячений подальшому розвитку емоційно-вольового та комунікативно-організаційного компонентів лідерських якостей на основі регуляції власного емоційного стану, вдосконалення навичок групової та колективної роботи тощо.

Доведено ефективність авторської програми розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ, про що свідчить позитивна, статистично значуща динаміка рівнів лідерських якостей учасників експериментальної групи

загалом і за всіма компонентами лідерських якостей зокрема на відміну від контрольної групи.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає у тому, що: *вперше*:

- розроблено модель лідерських якостей учнів ПТНЗ, яка складається з п'яти компонентів (мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, комунікативно-організаційний та особистісний), що містять у собі комплекс відповідних якостей;

- визначено тенденції розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ (недостатній рівень розвитку у переважній частині досліджуваних усіх компонентів лідерських якостей, особливо, когнітивного, гендерно-вікові, навчально-виробничі та соціально-демографічні особливості розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ та ін.);

- обґрунтовано комплекс психологічних умов (психолого-управлінські, психолого-педагогічні, індивідуально-психологічні) розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ у процесі їх професійної підготовки в системі професійної (професійно-технічної) освіти;

- розроблено комплексну систему заходів, спрямованих на розвиток лідерських якостей учнів ПТНЗ з урахуванням їх особистісних властивостей, теоретично обґрунтовано психологічну програму розвитку лідерських якостей майбутніх працівників, апробовано та впроваджено в освітній процес;

уточнено сутність понять: «лідер», «лідерство», «лідерські якості особистості», «лідерські якості учнів ПТНЗ»;

подальшого розвитку дістали положення про психологічні засади вдосконалення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ, підвищення якості освітнього процесу в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані емпіричні результати, психодіагностичний інструментарій та програма

розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ можуть бути використані в системі психологічної служби закладів професійної (професійно-технічної) освіти для моніторингу розвитку лідерських якостей здобувачів освіти, організації відповідних корекційно-розвивальних процедур, у роботі викладачів-практиків, майстрів виробничого навчання, практичних психологів та класних керівників для більш ефективної побудови навчально-виховного процесу і роботи з учнями. Розкриті психологічні тенденції та умови розвитку лідерських якостей майбутніх робітників можуть бути покладені в основу вдосконалення процесу їх професійної підготовки в системі ПТНЗ. Отримані результати дослідження можуть використовуватися у процесі викладання психологічних дисциплін у процесі підготовки педагогічних працівників та практичних психологів у закладах вищої освіти тощо.

Здійснене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ. У перспективі доцільно дослідити особливості розвитку лідерських якостей керівників, педагогічних працівників, практичних психологів ПТНЗ та інших закладів середньої та вищої освіти. Важливим уявляється вивчення особистісної готовності педагогічних і науково-педагогічних працівників до розвитку лідерських якостей учнів і студентів.

Ключові слова: лідерство, лідерський потенціал, лідерські якості, мотивація успіху, відповідальність, творче мислення, активність, готовність до ризику, фасилітація, юнацький вік, учні, професійно-технічні навчальні заклади.

ABSTRACT

Pavlyuk, O. D. Psychological conditions for the development of vocational school students' leadership qualities. – A qualifying scientific work, manuscript.

A thesis for the scientific degree of PhD in specialty 053 Psychology. – State Institution of Higher Education “University of Educational Management”, Kyiv, 2021.

The thesis aimed to theoretically substantiate and experimentally study the psychological conditions for the development of vocational school students' leadership qualities. The author proposed a vocational school students' leadership qualities model and their development program based on the psychological conditions determined in the work.

The study's object was vocational school students' leadership qualities, while its subject was the psychological conditions for the development of vocational school students' leadership qualities.

The purpose of the study was to theoretically substantiate and empirically study the psychological conditions for the development of vocational school students' leadership qualities.

Based on the theoretical analysis of the relevant literature, the author determined the main theoretical and methodological approaches to the problem of leadership (characterological, behavioral-situational, interactive, activity-based, genetic-modeling, transformational, systemic, value-humanistic, facilitative, and agent-action), which allowed defining personality as a complex personal formation that determines individual's relatively stable leadership behavior in relation to themselves and others.

Leadership qualities develop through group activities and are actualized by means of facilitative support, which takes into account the features of the relevant activities, as well as the individual's psychological, age and other characteristics.

Vocational school students' leadership qualities are defined as a set of students' stable personal qualities that are formed, manifested and developed in their joint educational and extracurricular activities, whose aims are achieved through students' assertiveness and authority.

There are five components in vocational school students' leadership qualities. The motivational component of vocational school students' leadership qualities is about their achievement motivation, self-affirmation, and self-realization. The cognitive component of vocational school students' leadership qualities determines their logic, the ability to predict and generalize, critical thinking, prudence, and creative thinking. The emotional component of vocational school students' leadership qualities includes students' purposefulness, integrity, consistency, persistence, responsibility, determination, self-confidence, stress resistance, balance, willingness to take risks, etc. The communicative-organizational component of vocational school students' leadership qualities is made up of students' sociability, tact, attentiveness, initiative, energy, friendliness, ability to provide feedback, abilities to resolve conflicts and adjust socially. The personal component of vocational school students' leadership qualities comprises students' adequate self-esteem, honesty, decency, reliability, activity, optimism, sense of humor, and discipline.

The psychological conditions for the development of vocational school students' leadership qualities were found to include: 1) psychological and managerial conditions: the vocational school management's ability to motivate teaching staff to develop students' leadership qualities; the vocational school management's ability to create a favorable socio-psychological climate and organize appropriate teaching staff's psychological training; 2) psychological and pedagogical conditions: teaching staff's educational, industrial and extracurricular activities aimed at developing vocational school students' leadership qualities; the ability of class teachers and masters of industrial training to identify problems in vocational school students' development and organize appropriate students' training, etc.; 3) individual-psychological conditions: vocational school students' strong achievement motivation and self-affirmation and self-realization motivation, which determine students' motivational component; students' logic, ability to predict and generalize, critical thinking, and creative thinking, which promote the development of students' cognitive component; students' sociability, friendliness,

tact, initiative, ability to provide feedback, etc., which promote the development of students' communicative-organizational component; students' purposefulness, persistence, responsibility, determination, self-confidence, stress resistance, balance, willingness to take risks, which promote students' emotional component; students' adequate self-esteem, honesty, decency, activity, optimism, sense of humor, discipline, which are the basis for the development of the personal component of students' leadership qualities, etc.

According to the results of the empirical research, vocational school students had their leadership qualities and leadership qualities components under- and unevenly developed. Thus, every third and every fourth respondent had high levels of the personal and motivational components of leadership qualities, respectively, while only every. The cognitive component of vocational school students' leadership qualities was found to be the least developed: only every tenth respondent had it highly developed and almost every third respondent had it at low level of development.

Regarding the *motivational component* of the vocational school students' leadership qualities, it was shown that a significant number of the respondents had ambivalent motivational tendencies in the context of leadership, which implied that they did not seek self-affirmation and self-realization and had very low achievement motivation.

Regarding the *cognitive component* of the vocational school students' leadership qualities, the respondents' ability to predict, critical thinking, prudence, creative thinking, and logic, etc. were at low levels of development.

Regarding the *emotional component* of the vocational school students' leadership qualities, it was found that the respondents had underdeveloped responsibility, determination, and emotion control, and low stress resistance.

Regarding the *communicative and organizational component* of the vocational school students' leadership qualities, the respondents had their communicative and organizational abilities underdeveloped. Besides, a significant

number of the respondents had low sociometric status in their student group ("those who are neglected" and "isolated").

Regarding the *personal component* of the vocational school students' leadership qualities, it was found that almost every fourth respondent had low or unrealistically high aspirations and self-esteem, demonstrated uncritical attitudes to their own capabilities, as well as was quite passive and pessimistic.

At the same time, analysis of variance found a direct agreement between the vocational school students' assessment of the components of their leadership qualities and the results of studying these components using valid psychodiagnostic methods ($p < 0.01$).

According to the results of cluster analysis, every fifth respondent had their leadership qualities *highly* developed, two thirds of the respondents had their leadership qualities *averagely* developed, and every sixth respondent had their leadership qualities at *low level* of development.

Using χ^2 criterion and analysis of variance, the author determined vocational school students' gender-, age-, education-relevant and socio-demographic factors in their leadership qualities development.

Regarding vocational school students' *gender* and *age*, it was shown that boys had their leadership qualities better developed than girls' ($p < 0.01$), in particular, boys had better critical thinking ($p < 0.05$) and better developed emotional component of their leadership qualities ($p < 0.01$). These gender-relevant findings were confirmed by the results of a survey that showed greater teachers' support for the initiatives from boys than girls (as a tendency, $p = 0.07$) and teachers' support in difficult life situations ($p < 0.05$).

Regarding the respondents' *age*, it was found that senior students had the motivational component of their leadership qualities better developed than that of the junior students (as a tendency, $p = 0.1$).

The *educational-industrial features* of the development of vocational school students' leadership qualities, especially the motivational component of leadership qualities, depended on the level of students' secondary education ($p < 0.05$) and the

type of their future profession ("man-technology" professions had higher levels of development of these qualities, especially creative thinking ($p < 0.05$) and clubs and sections membership ($p < 0.01$), compared to the "man-man" and "man-sign system" professions.

The *socio-demographic features* of the development of vocational school students' leadership qualities correlated with students' place of residence (higher levels of leadership qualities, in particular, level of aspirations ($p < 0.01$) and optimism ($p < 0.05$) were found among rural residents compared to those who lived in cities), family composition (as a weak tendency, $p = 0.16$), and number of children in the family (in particular, communicative abilities ($p < 0.05$) and critical thinking ($p < 0.01$)).

The *psychological conditions* for the development of vocational school students' leadership qualities included: 1) psychological and managerial conditions (psychological counseling and managerial and teaching staff's training in creating a safe developmental educational environment, etc.); 2) psychological and pedagogical conditions (teaching staff's motivation to develop vocational school students' leadership qualities; organization (together with vocational school psychologists) of the relevant students' psychological training, etc.); 3) individual-psychological conditions (training programs to promote students' achievement motivation, self-affirmation, self-realization, critical thinking, creative thinking, responsibility, stress resistance, optimism, etc.).

The author developed and tested a *vocational school students' leadership qualities development program*, which was based on certain psychological conditions and included three modules. Module 1 called "Leadership and Vocational School Students' Leadership Qualities: The Content and Theoretical Approaches" was aimed at developing vocational school students' motivation and leadership skills and their mastering the relevant theoretical foundations. Module 2 called "Vocational School Students' Leadership Qualities: Psychological Assessment and Conditions for Development" taught students to analyze their leadership qualities and personal resources for their development. Module 3 called

"Leadership Qualities as A Work Effectiveness and Communication Factor" was devoted to the development of emotional and communicative-organizational components of school students' leadership qualities through the development of students' emotional self-regulation and team-work skills, etc.

The proposed vocational school students' leadership development program was shown to be effective, which was evidenced by positive statistically significant changes in experimental-group students' leadership qualities both in general and for all components of leadership.

The thesis is scientifically novel and theoretically significant due to the facts that the author:

- *Was the first* to develop and propose a vocational school students' leadership qualities model, which was made up of five components (motivational, cognitive, emotional, communicative-organizational, and personal) with sets of appropriate qualities;

- Determined the trends in the development of vocational school students' leadership qualities (a vast majority of vocational school students had poorly developed components of leadership qualities, especially cognitive, gender- and age-relevant, educational, and socio-demographic components);

- Substantiated a set of psychological conditions (psychological-managerial, psychological-pedagogical, individual-psychological) for the development of vocational school students' leadership qualities in the system of professional (vocational) education;

- Proposed a set of measures to develop vocational school students' leadership qualities based on students' personal characteristics, as well as theoretically substantiated, developed, tested and introduced into vocational schools a students' leadership qualities development program;

Clarified the concepts of leader, leadership, leadership qualities, and vocational school students' leadership qualities;

Developed the psychological principles behind vocational school students' quality training.

The practical significance of the study is due to the possibility of using the obtained empirical results, developed psychodiagnostic tools and the vocational school students' leadership qualities development program in the system of vocational education to monitor the development of students' leadership skills, to organize appropriate developmental trainings, as well as to improve the work of teachers, masters of industrial training, and practical psychologists. The revealed psychological tendencies in and conditions for the development of students' leadership qualities can be the basis for improvement of professional training in the system of vocational schools. The obtained findings can be helpful in teaching psychological disciplines to future teachers and psychologists in higher education institutions, etc.

The thesis does not cover all aspects of the problem of development of vocational school students' leadership qualities. A follow-up study may focus on the development of leadership qualities in vocational school and other institutions of secondary and higher education managers, teachers, and psychologists. Also, it seems important to study teaching and scientific staff's readiness to develop students' leadership qualities.

Key words: leadership, leadership potential, leadership qualities, achievement motivation, responsibility, creative thinking, activity, willingness to take risks, facilitation, youth, students, vocational school.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дослідження

1. Павлюк О. Д. Характеристика підходів до дослідження лідерства. *Український психолого-педагогічний вісник: наук. період. вид.* 2017. Вип. 11. С. 80–86.

2. Павлюк О. Д. Психологічні умови розвитку лідерства серед учнів ПТНЗ. *Київський науково-педагогічний вісник: наук. період. вид.* 2017. Вип. 11. С. 34–42.

3. Павлюк О. Д. Мотивація до лідерства учнів закладів професійної освіти: сутність та етапи формування. *Вісник післядипломної освіти: зб наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки».* 2017. Вип. 4/5(33/34). С. 93–106.

4. Павлюк О. Д. Методика дослідження лідерських якостей учнів закладів професійно-технічної освіти. *Теорія і практика сучасної психології: зб. наук. праць Класичного приватного ун-ту.* 2018. № 4. С. 142–148.

5. Павлюк О. Д. Результати дослідження лідерських якостей здобувачів освіти в умовах професійних (професійно-технічних) навчальних закладів. *Теорія і практика сучасної психології: зб. наук. праць Класичного приватного ун-ту.* 2018. № 6. С. 146–152.

6. Павлюк О. Д. Результати дослідження компонентів лідерських якостей здобувачів освіти професійних (професійно-технічних) навчальних закладів. *Теорія і практика сучасної психології: зб. наук. праць Класичного приватного ун-ту.* 2018. Т. 2, № 1. С. 97–107.

7. Павлюк О. Д. Тренінг як метод розвитку лідерських якостей здобувачів освіти професійно (професійно-технічних) навчальних закладів. *Science Review. Open Access Peer-reviewed Journal. Publisher RS Global Sp. z O.O., Scientific Educational Center.* Warsaw, Poland, 2019. № 5(22). С. 26–33. DOI: http://doi.org/10.31435/rsglobal_sr/30062019/6545

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Павлюк О. Д. Застосування психолого-педагогічних принципів у розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної педагогіки та психології»: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 23–24 черв. 2017 р.).* Львів, 2017. С. 27–30.

9. Павлюк О. Д. Розвиток лідерських якостей учнів за специфіки контингенту ПТНЗ. *Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14–15 лип. 2017 р.)*. Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 122–124.

10. Павлюк О. Д. Використання зворотного зв'язку ІПК (інженерно-педагогічним колективом) у навчально-виховній діяльності з учнями ПТНЗ. *Пріоритетні наукові напрями педагогіки і психології: від теорії до практики: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 13–14 жовт. 2017 р.)*. Харків: Східноукр. організація «Центр педагогічних досліджень», 2017. С. 115–117.

11. Павлюк О. Д. Психологічне забезпечення громадської підтримки освітніх інновацій в умовах професійно-технічної освіти. *Психолого-педагогічне забезпечення громадської підтримки освітніх інновацій: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 листоп. 2017 р.)*. Київ: (ДЗВО) «Ун-т менедж. освіти», ін-т соціальної і політичної психології НАПН України, 2018. С. 70–72.

12. Павлюк О. Д. До проблеми дослідження лідерських якостей учнів ПТНЗ. *Актуальні питання застосування на практиці досягнень сучасної педагогіки і психології: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11–12 трав. 2018 р.)*. Харків: Східноукр. організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. С. 72–75.

13. Павлюк О. Д. Методична база дослідження показників розвитку лідерських якостей учнів професійно технічних навчальних закладів. *Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень: зб. наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (14–15 верес. 2018 р., м. Одеса)*. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2018. С. 35–38.

14. Павлюк О. Д. Розвиток лідерських якостей здобувачів освіти в умовах освітнього середовища закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Наукова дискусія: питання педагогіки і психології: матеріали*

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 листоп. – 1 груд. 2018 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2018. С. 97–100.

15. Павлюк О. Д. Рівень розвитку компонентів лідерських якостей здобувачів освіти професійних (професійно-технічних) навчальних закладів. *Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук: зб. наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 лют. 2019 р., м. Одеса)*. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2019. С. 43–46.

16. Павлюк О. Д. Рівні розвитку лідерських якостей здобувачів освіти професійних (професійно-технічних) навчальних закладів. *Наука і молодь – 2019: пріоритетні напрями глобалізації них змін: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Київ, 16 трав. 2019 р.)*. Київ: Навч.-наук. ін-т менедж. та психології (ДЗВО) «Ун-т менедж. освіти», 2019. С. 253–258.

17. Павлюк О. Д. Тренінг як спосіб реалізації психолого-педагогічних умов в процесі розвитку лідерських якостей здобувачів освіти професійних (професійно-технічних) навчальних закладів. *Психологія і педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні: зб. тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 23–24 серп. 2019 р.)*. Львів: «Львівська педагогічна спільнота», 2019. С. 27–30.

18. Павлюк О. Д. Розвиток компонентів лідерських якостей на виробничому навчанні з професії «оператор з обробки інформації та програмного забезпечення» у здобувачів освіти професійних (професійно-технічних) навчальних закладів. *Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6–7 верес. 2019 р.)*. Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. С. 84–88.

19. Павлюк О. Д. Умови та етапи проведення тренінгу на тему «Розвиток лідерських якостей здобувачів освіти професійних (професійно-технічних) навчальних закладів» в освітньому просторі. *Роль і місце психології і педагогіки у формуванні сучасної особистості: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10–11 січ. 2020 р.)*. Харків: Східноукр. організація «Центр педагогічних досліджень», 2020. С. 113–118.